

Boglarczykok

Lengyel középiskola Balatonbogláron a második világháború alatt

Stanisław Gabriel Worcell (1799-1857) a neves lengyel publicista 1849-ben a következő megállapítást vetette papírra: „Magyarország és Lengyelország két örökéletű tölgy, melyek külön törzset növesztettek, de gyökereik a föld alatt messze futnak összekapcsolódtak és láthatatlanul egybefonódtak. Ezért egyiknek léte és erőteljessége a másik életének és egészségének feltétele.”

Németország a Fall Weis tervnek megfelelően 1939. szeptember 1-jén hadüzenet nélkül megtámadta Lengyelországot. A baráti látogatásra Gdańsk körzetébe érkezett Schleswig-Holstein német hadi cirkáló hajnali 4 óra 45 perckor, minden előzetes felszólítás nélkül lőni kezdte a gdański öböl erődjét a Westerplattét. A maroknyi lengyel őrség Henryk Sucharski őrnagy parancsnoksága alatt, hatalmas vérveszteségek árán, egy hétig tartotta magát. A német hadigépezetet azonban nem lehetett megállítani. Konstanty Ildefons Gałczyński szép versben emlékezett meg a westerplattei hősokról: „Mikorra a napok beteltek, / s kezdett a nyárvég ősze válni, / négyes sorokban égbe meneteltek / a Westerplatte katonái. (...) Rég volt oly szép nyár a tájon. (...) S így énekeltek. Fáj a seb, / de egy se volt, ki félne tőle, / most menetelnünk annál édesebb / a tágas mennyei mezőkre. (Gáspár Endre fordítása)

A németek hamar elérték Varsót. Szeptember 3-án a lengyel kormánnyal kötött szerződés értelmében Anglia, majd Franciaország hadat üzent Németországnak. A lengyel hadsereg részben védekező, de – olykor eredményes – támadó manővereket is végrehajtott. A Molotov-Ribbentrop paktum titkos záradékában foglaltak szerint, szeptember 17-én a szovjet Vörös Hadsereg átlépte Lengyelország keleti határait és betört az országba. Lengyelország harapófogóba került. Tragikus évek köszöntöttek az országra.

Ilyen körülmények között a lengyelek, katonák és polgári személyek, hatalmas tömege indult el végeláthatatlan menekültútjára. A katonák, hogy a nyugaton szerveződő lengyel hadseregbe lépjenek, a polgári személyek elsősorban azért, hogy túlélhessék a világégést. A lengyel kormány egy 1921. március 3-án aláírt lengyel-román titkos védelmi szerződés értelmében Romániába távozott, de ott, megszegve a szerződést, még aznap internálták őket. A korabeli „Zalamegyei Újság” londoni hírforrásokra hivatkozva közölte: „Románia kiadja a németeknek a területére menekülő lengyel katonákat.” A politikusoknak mégis sikerült Franciaországba távozniuk, ahol megalakították az emigráns lengyel kormányt.

A magyar kormány, ebben a lengyelek számára kilátástalan helyzetben, segítő kezet nyújtott. Teleki Pál miniszterelnök - Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel egyetértésben – utasítást adott, hogy a lengyel menekültek előtt a magyar határokat nyissák meg, amit 1939. szeptember 18-án hivatalosan is közöltek a lengyel követtel, Leon Orłowski gróffal.¹ Itt kell megemlíteni, hogy a magyar politikai élet számos kiválósága, az arisztokrácia döntő hányada a lengyel menekültügy támogatója volt. Természetesen ide kell sorolni magát a kormányzót, Horthy Miklóst is. A németek rendszeres tiltakozása ellenére mindvégig kitartottak álláspontjuk mellett.

---

¹ Lagzi István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalai Gyűjtemény 3. Zalaegerszeg, 1975. 8-9 old.

Magyarország a világháború alatt mintegy százezer lengyel menekültet fogadott be. Ezek között számos gyermek és fiatal volt, akik szüleikkel együtt hagyták el hazájukat. Otthagyva az otthont, az iskolát. Ezeknek a fiataloknak oktatására külön gondot fordítottak lengyel és magyar részről egyaránt. A szmolenszki tragédiában életét vesztett Andrzej Przewoźnik, a Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács főtitkára, a magyar-lengyel barátság elkötelezettje könyvében aláhúzza, mennyire fontos volt a lengyel menekültek körében az iskolai oktatás, kezdve az elemitől a középiskolán, líceumon keresztül az egyetemekig.² Már 1939 novemberében megnyitotta kapuit Balatonzamárdi községben a Lengyel Gimnázium és Líceum, amit később, összevonva a szikszói iskolával, 1940 júniusában Balatonboglárra helyezték át. 1944-ig, Magyarország német megszállásáig, ez az iskola volt a legnagyobb lengyel iskolai közösség, mintegy hatszáz tanuló került ki falai közül.³ Hivatalosan elismert érettségi bizonyítványt adott, amellyel felsőoktatási intézményekbe lehetett beiratkozni. Számos lengyel - elsősorban elemi - iskola is működött Magyarországon (Keszthely, Püski, Barcs, Eger, Kadarkút, Kiskunlacháza, Nagykanizsa – a nagykanizsai iskolát később Hévízre költöztették át, ahol rövid ideig működött-, stb.).

Franciszeki Budziński egykori balatonboglári lengyel diák, az iskola történetének krónikása így emlékezett meg az iskolának otthont adó településről: „Boglár a tó déli partjának majdnem a közepén fekszik, szemben a különösen szép hegyvonulattal, nyugatról a badacsonyi hegyekkel (sic!), keletről a Tihanyi-félszigettel. Képzletünkben a tihanyi fény mutatta az utat hazafelé, és vágyat ébresztett bennünk az otthon iránt.”⁴ A Boglárón létrehozott Lengyel Ifjúsági Tábor státusza lehetővé tette középiskola indítását, amelynek érdekében a lengyel emigráns kormány valamint a magyar hatóságok komoly és eredményes erőfeszítéseket tettek. Magyar részről Varga Béla balatonboglári plébános, országgyűlési képviselő kötelezte el magát leginkább az ügy érdekében. Ő volt az, aki a Budapesten 1942. szeptember 20-án megtartott értekezleten nem hagyott kétséget afelől, hogyan vélekedik a lengyelek befogadásáról: „A magyarok az oly kiváló örökségüket mint a hazai föld, az otthon, őseiktől kapták az ezeréves lengyelbarátsággal együtt. Minden magyarban mélyen gyökerezik a lengyelbarátság. Akiben nincs meg ez az érzés – nem magyar.”⁵ Varga Béla Teleki Pál miniszterelnök felkérésére bekapcsolódott a lengyel menekültek gondozásába, angolszász irányultságú kormánypolitikusok jóváhagyásával ő tartotta a kapcsolatot a lengyel emigráns kormány magyarországi képviselőjével, Edmund Fietoviczsal is. Ő javasolta, hogy a balatonboglári Lengyel Gimnáziumot és Líceumot (amely egyetlen ilyen intézmény volt az akkori Európában!) az újonnan felépített Kultúrházban helyezték el. A lengyelek boglári befogadásáról naplójában Varga Béla így írt: „A lengyel szó hallatán megnyílt minden szív. A Balaton jó környezetet adott a lengyel menekültek elhelyezésében, hiszen sok volt az üres üdülő, panzió és szálloda. Természetes lett, hogy ide telepítik őket. Ezért is létesült itt a lengyel gimnázium. (...) 1940 tavaszán formálódott ki a lengyel iskola. Vagy félezer gyerek tartózkodott Balatonbogláron, kicsik és nagyobbak. Hivatalosan Lengyel Ifjúsági Tábor volt a neve, de valójában kollégiumokkal kiegészített iskola volt. Sok gyerek a szüleivel lakott a faluban, sok volt az árva, sok az egyedül érkezett, sokuknak a szülei Magyarországon voltak, csak a gyerekeik tanultak itt. Önálló lengyel tanári kara volt az iskolának. Ha szükség volt jó tanárra, azt Fietowiczék idehozatták. Kezdetben a helyi iskolában és más épületben folyt a

---

² Andrzej Przewoźnik: *Polacy w Królestwie Węgier 1939-1945*. Budapest, 2006. 15 old.

³ Franciszek Budziński: *Szkoły polskie nad Balatonem w okresie II wojny światowej*. Warszawa, 1988. (Továbbiakban: Budziński, 1988) 8. old.

⁴ Franciszek Budziński: *Lengyel Gimnázium és Líceum Balatonzamárdiban és Balatonbogláron. 1939-1944. Boglárlelle*, 1989. (Továbbiakban: Budziński, 1989) 42. old.

⁵ Helena i Tibor Csorba: *Losy młodzieży polskiej na Węgrzech w latach II wojny światowej*. PWN., Warszawa, 1981. 123 old.

tanítás, de nekik épült – katolikus kultúrházként – az új iskolaépület.”⁶ Az iskola építésének összes engedélyét, a nehezen beszerezhető építési anyagokat mind Varga Béla intézte.

Amikor 1941-ben megnyílt számos vendég látogatott el a nevezetes intézménybe: Angelo Rotta pápai nuncius, Niels Ehenström a Protestáns Világszövetség főtitkára, Bernadotte Else svéd irályi hercegnő, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szapáry Erzsébet grófnő és természetesen sűrűn járt le id. Antall József is a lengyelek ügyeinek fő intézője, a Belügyminisztérium IX. Ügyosztályának vezetője.

A szép új épületben tehát lengyel tanárokkal folyt a lengyel nyelvű oktatás. Első igazgatója, aki 1941 augusztusáig töltötte be funkcióját Hieronim Urban volt. Őt követte az igazgatói székhelyen dr. Piotr Jędrasik. Az internátus vezetőjének Marian Jasięnskit nevezték ki. Jasięnski tragikus haláláig vezette az internátust (1943. augusztus 26-án a Balatonba fulladt). A tanárok között kiváló pedagógusokat találunk: Włodzimierz Alber, Józef Burelka, Stanisław Świrad, Eugenia Trembalowicz, Halina Dubeńska, dr. Ludwik de Colda, Tadeusz Dregiewicz, Marian Kogut, Kazimierz Gurgul és mások.

Az iskola tanrendje az egykori hazai tanrendekhez igazodott. Valamennyi kötelező tantárgyat tanították. Némileg nehezítette a munkát, hogy az iskola magába foglalta gimnáziumon túl az elemi és három líceumi tagozatot; a humánt, a matematika-fizikait és a biológiáit. Kezdetben hiány volt tankönyvekből, iskolai segédeszközökből, így minden előadást, minden magyarázatot a diákoknak szinte szó szerint kellett leírniuk füzetjükbe. Később már tankönyvekkel is rendelkeztek, amelyeket általában a budapesti Lengyel Könyvtár sokszorosított.

Kiemelkedő volt az iskola kulturális élete. Meghatározó volt a nemzeti öntudatra valamint az önálló gondolkodásra, kreativitásra való nevelés. A gimnázium saját újságot indított. Írások jelentek meg a tanintézményi életről, a gazdaságról, a politikáról és a háború utáni lengyel újjáépítésről. Verseket, esszéket is közöltek. A főszerkesztői posztot mindig tanárok töltötték be, de a szerkesztőbizottság diákokból állt. Mivel nem rendelkeztek lapalapítási engedéllyel minden lapszám külön címmel jelent meg, alkalmi kiadványként: Młodzież (Ifjúság), Znicz (Fáklya), Start, Orka (Szántás), Listopad (November), Bóg się rodzi (Isten születik) és így tovább. Később – a cenzúra előírásainak szigorodásával és a papír nehezebb beszerzésével – szinte valamennyi lengyel újságot beszüntettek a Lengyel Polgári Bizottság utasítására.⁷ Volt az iskolának kórusa, zenekara és táncegyüttese, akik más Balaton-parti településen is felléptek. Az iskolai teátrum a lengyel drámairodalom klasszikusait vitte színre: Mickiewicz, Słowacki, Wyspiański műveit. Természetesen betlehemi pásztorjátékokra is sor került (lengyel néven: jasełka). Különös előadások voltak ezek. A párbeszédéből monológokból összeállított, lélekábrázolásokkal megtűzdelt bibliai történet, azaz Jézus születése kapcsán, tiltott politikai üzeneteket is közvetítettek a hallgatóságnak.⁸ Kiemelkedő volt az iskola sportélete. A sportok közül legnagyobb érdeklődés a labdarúgást kísérte, de kézilabda, röplabda, atlétikai versenyek is voltak. Télen nagy élvezettel hódoltak a korcsolyázásnak. Ugyancsak meghatározó volt a cserkészlet. Négy lengyel cserkészcsapat működött Bogláron. Parancsnokaik fontosnak tartották, hogy a fiatalok megismerkedjenek közvetlen lakóközrületükkel. Gyakran szerveztek kirándulást Keszthelyre, Hévízre.⁹

A diákok egészségére a helyi magyar és menekült lengyel orvos vigyázott. Lelki támogatást elsősorban a menekült lengyel papok, szerzetesek biztosították, de a pápai nuncius Angelo

⁶ Kapronczay Károly: A nemzetgyűlés elnöke volt. Mundus, Budapest, 1998. 31-32 old.

⁷ Laczkó András: Menekülés a jövőért. Lengyel sorsok Magyarországon 1939-1945. Boglárlelle, 1989. 103-104 old.

⁸ Cséby Géza: Sors-címerkép. Mozaikok egy család XIX. és XX. századi történetéből. Keszthely, 2009. (Továbbiakban: Cséby, 2009) 101. old.

⁹ Cséby, 2009. 94. old.

Rotta is rendszeres látogatója volt nemcsak az iskolának, de valamennyi lengyel menekülttábornak. A boglári fiatalság ellátásának költségeit a magyar Belügyminisztérium fedezte, személyenként és naponta 2 Pengőig.¹⁰

Amikor 1944. március 19-én a németek bevonultak Magyarországra, az iskola tanári kara azonnal kiadta a diákok bizonyítványait. A megszállás alatt nem működhetett az iskola. Tanári karának döntő hányadát letartóztatták és börtönbe, koncentrációs táborba vitték. A diákok egy része is a Gestapo fogságába került (Władysław Siuta, Kazimierz Leszek Stein, Stanisław Bielecki, Kazimierz Skrobiszewski, Tadeusz Kubik, és mások), voltak kik menekülni, bujkálni kényszerültek. Többen szüleikhez távoztak, mások – megmaradt tanáraiknak felügyelete mellett – mezőgazdasági munkára jelentkeztek, így tűntek el egy időre a vizslató szemek elől. A Balatonboglár melletti Látrányban Włodzimierz Alber, a Budapesthez közeli Alsóherdnádon Józef Burbelka tanárok felügyeltek a mezőgazdasági munkát végző fiatalokra. Boglárán csupán huszonhat 14 éven aluli fiú és leány maradt, akiket nem lehetett fizikai munkára alkalmazni. Az ő védelmüket a maradó tanárok segítségével szervezték meg. 1944. május 25-én azonban letartóztatta a Gestapo Halina Dubeńska és Wincenty Lewicki tanárokat. Május 29-én a többi nevelőt is: dr. Piotr Jędrasik igazgatót, dr. Andrzej Czeluśniak tisztelendőt, hittanárt, lengyel plébánost, dr. Ludwik de Coldát az újkori nyelvek tanárát, Bartłomej Dwornikot a latin nyelv professzorát, Stefan Grochowskit a lengyel nyelv és irodalom tanárát, Józef Brożt földrajztanárt, Wanda Jarzycka történelemtanárt. Nem kerültek el a letartóztatást Alber és Burbelka tanárok sem. Több hetes kihallgatást követően két tanárt Ravensbrückbe, hat tanárt és mintegy harminc diákot Mauthausenbe, az iskola lelkipásztorát Buchenwaldba szállították.¹¹

Mindezek ellenére pár diák és civil menekült egészen 1944 decemberének közepéig Balatonboglárán maradt. Korábban a gyermekek mentésében elévülhetetlen érdemeket szerzett Vajkai Rózsi a Nemzetközi Gyermekvédelmi Társaság vezetője, Varga Béla plébános, id. Antall József üldözöttekké váltak. 1944. április 1-től a gyermekek feletti gondoskodást a Honvédelmi Minisztérium látta el.

A háborút követően több diák Magyarországon fejezte be tanulmányait, így a bogláriak közül is többen. Mások hazatértek, vagy külföldre, elsősorban Angliába távoztak. Többen kultúrdiplomáták lettek és a budapesti Lengyel Intézet igazgatói: Edward Dębicki vagy Tadeusz Olszański. Danuta Jakubiec a Krakkóban élő publicista, egykori boglári diák 1991-ben a következőket nyilatkozta: „Mi, a volt lengyel iskoláknak, az eleminek, a gimnáziumnak és líceumoknak a tanárai és tanítványai összetartó családdá váltunk. Lengyelország minden részén meg lehet bennünket találni. Három helyen lakunk legszámosabban: Krakkóban, Varsóban és Wrocławban. Minden alkalommal szívesen találkozunk kisebb-nagyobb csoportokban, és sokat beszélgetünk boglári éveinkről. Ha kell, segítünk egymásnak. De évről évre csökken a létszám. Nagyon szomorú, hogy mostanában elég gyakran kell találkoznunk temetéseken.”¹²

Az egykori boglári lengyel diákok büszkén tartják magukat boglarczykoknak azaz bogláriaknak. Krakkói központú civil szervezetük mind a mai napig fennáll. Balatonboglár önkormányzata évente látja vendégül a volt diákokat, akik egyre gyérülő létszámmal, de boldog meghatottsággal jönnek tanulmányaik egykori színhelyére. Most már elnökük Danuta Jakubiec nélkül, aki 2009-ben elhunyt. Végakarátának megfelelően hamvai Lengyelországban és szeretett Balatonboglárjának földjében nyugszanak.

¹⁰ Budziński, 1989. 44. old.

¹¹ Budziński, 1988. 161-162 old.

¹² Magyarok és lengyelek 1939-1945. Menekültügy. Gondolat, Budapest, 1991. 219 old.

